

Juridiskajām personām piemērojamo krimināltiesisko piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridiskā daba

On the Legal Nature of Coercive Criminal Justice Measures Applicable to Legal Entities

Mg. iur. Jānis Rozenbergs

LU doktorants

E-pasts: janis@rode.lv, tālrunis: 67225228

Rakstā analizētas kriminālsodu un krimināltiesisko piespiedu līdzekļu kopīgās un atšķirīgās pazīmes, lai atklātu juridiskajām personām piemērojamo piespiedu līdzekļu krimināltiesisko raksturu, īpašu vērību pievēršot vainas jautājumam un soda mērķu iespējamai attiecināmībai uz krimināltiesiskajiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem.

Iespēja Latvijas krimināltiesību ietvaros vērsties pret juridiskajām personām, piemērojot tām krimināltiesiskos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, pastāv jau septiņus gadus. To varētu uzskatīt par pietiekami ilgu laiku, lai varētu sākt vērtēt šo likuma normu praktisko nepieciešamību, pielietojumu un darboties spēju.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, juridisko personu atbildība, kriminālsods, vaina.

Keywords: *criminal law, liability of legal entities, criminal punishment, guilt.*

Satura rādītājs

<i>Ievads</i>	212
1. <i>Normatīvā regulējuma tapšana</i>	213
2. <i>Juridisko personu vainas konstatēšana krimināltiesībās</i>	214
3. <i>Kriminālsodu un piespiedu ietekmēšanas līdzekļu nošķiršana</i>	215
<i>Kopsavilkums</i>	219
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	219
<i>Atsauces</i>	220
<i>Summary</i>	221

Ievads

Kopš Latvija uzsākusi kursu uz iestāšanos Eiropas Savienībā, NATO un citās starptautiskajās organizācijās, viena no mūsu valsts likumdevēju prioritātēm ir bijusi LR nacionālo tiesību aktu harmonizācija ar dažādiem starptautisko tiesību aktiem un starptautisko institūciju prasībām. Šis pārmaiņu process nav gājis secen arī krimināltiesiskajai nozarei. Nav jau tā, ka šīs prasības būtu radušās tukšā vietā, to rašanās ir pamatojama gan ar krimināltiesību doktrīnas attīstību dažādās valstīs, gan

arī ar noziedzības attīstību un mainību. Respektējot dažādu starptautisko normatīvo aktu vairāk vai mazāk striktās prasības, ievērojamas izmaiņas ir skārušas gan krimināltiesību, gan kriminālprocesa nozares un ar tām saistītos normatīvos aktus. Jau kopš 90. gadu beigām Latvijas krimināltiesību speciālistu un zinātnieku vidū ir risinājusies diskusija par nepieciešamību un iespējamību paplašināt kriminālatbildības subjektu loku, ietverot tajā arī juridiskās personas.

Kā norādījis U. Ķiniš – pēdējā laikā nav pieņemts neviens starptautisks normatīvs akts krimināltiesību jomā, kas neparedzētu pienākumu ieviest juridisko personu atbildību, t. sk. kriminālatbildību. Šim spiedienam jau padevusies Šveice, Polija, Bulgārija, drīz vien arī Austrija. Līdz ar to šā institūta ieviešana iet plašumā un diez vai to ar Latvijas juristu spēkiem būs iespējams apturēt. Tāpēc ir nepieciešams meklēt tādas risinājumus, kas radītu pēc iespējas mazāk teorētisku problēmu Krimināllikuma vispārīgajā daļā.¹ Mūsu kaimiņvalstī Lietuvā juridisko personu kriminālatbildība Lietuvas Republikas Kriminālkodeksā tika ieviesta jau 2003. gada 1. maijā. Arī Lietuvas krimināltiesībās šī institūta ieviešana netika uztverta viennozīmīgi, tomēr Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa ar 2009. gada 8. jūnija lēmumu konstatēja, ka juridisko personu kriminālatbildības institūts nav pretrunā ar Lietuvas Republikas Konstitūciju.² Savukārt Grieķijā un Itālijā juridisko personu kriminālatbildība tiek uzskatīta par antikonstitucionālu.³ Bargāka vērsšanās pret juridisko personu nodarījumiem tiek veikta, pastiprinot administratīvās sankcijas.⁴

1. Normatīvā regulējuma tapšana

Iespējamo risinājumu meklēšana ilga vairākus gadus. Pirmajā reizē ideja par juridisko personu kriminālatbildību netika tālāk par Tieslietu ministriju, jo tā neguva kaut cik ievērojamu atbalstu juristu aprindās. Otrajā reizē likumprojekts no Ministru kabineta tika nodots atpakaļ Tieslietu ministrijai. Tikai ar Ministru kabineta 2004. gada 8. marta lēmumu tika atbalstīts Tieslietu ministrijas iesniegtais likumprojekts par kriminālatbildības noteikšanu juridiskām personām.⁵ Šis likumprojekts paredzēja juridisko personu tiešu saukšanu pie kriminālatbildības Krimināllikuma sevišķajā daļā īpaši paredzētajos gadījumos. Otrajā lasījumā Saeimā (2004. gada 11. novembrī) šis likumprojekts tika kardināli pārveidots, paredzot, ka juridiskajām personām varēs piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus par visiem Krimināllikuma sevišķajā daļā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, ja vien tie izdarīti juridiskās personas interesēs. Šāds regulējums tapa, pateicoties LU Juridiskās fakultātes profesora Dr. habil. iur. U. Krastiņa piedāvātajam konceptuālajam problēmas risinājumam,⁶ kura teorētiskais pamatojums ir ticis izklāstīts arī vairākās publikācijās.⁷ Trešajā lasījumā Saeimā (2005. gada 5. maijā) šajā likumprojektā vairs nekādi būtiski labojumi netika izdarīti, un 2005. gada 25. maijā tika izsludināti grozījumi Krimināllikumā. Tie stājās spēkā vienlaikus ar Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos 2005. gada 1. oktobrī.

Iespēja krimināltiesību ietvaros vērsties pret juridiskajām personām, piemērojot tām krimināltiesiskos piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, pastāv jau septiņus gadus. To varētu uzskatīt par pietiekami ilgu laika sprīdi, lai varētu sākt vērtēt šo likuma normu praktisko nepieciešamību, pielietojumu un darboties spēju. Jāatzīmē, ka pēc šo Krimināllikuma grozījumu spēkā stāšanās šā pētījuma autors juridiskajā literatūrā vai periodiskajos izdevumos nav novērojis kaut cik aktīvas diskusijas par šo likuma normu piemērošanu, nav izveidojusies arī šo normu piemērošanas

prakse. Aptaujājot izmeklēšanas iestāžu un prokuratūru darbiniekus, nākas secināt, ka Latvijā, visticamāk, vēl ne reizi praksē nav lietotas Krimināllikuma normas par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām. Tikai 2011.–2012. gadā saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 39. nodaļā noteikto kārtību ir tikuši uzsākti daži procesi piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai juridiskajām personām. Maz ticams, ka pēc šo Krimināllikuma grozījumu pieņemšanas visi ar juridisko personu atbildību saistītie jautājumi ir pilnīgi atrisināti un visi apspriestie jautājumi izsmelti.

2. Juridisko personu vainas konstatēšana krimināltiesībās

Šā pētījuma mērķis nav aprakstīt vai komentēt spēkā esošās Krimināllikuma normas, kas paredz piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām (Krimināllikuma VIII¹ nodaļa). Rakstā autors centīsies aplūkot tikai šo krimināltiesisko piespiedu ietekmēšanas līdzekļu juridisko dabu un kritērijus to nošķiršanai no kriminālsoda.

Viens no visvairāk un visasāk apspriestajiem jautājumiem juridisko personu kriminālatbildības ieviešanas sakarā ir bijis jautājums par vainas konstatēšanu juridisko personu rīcībā. Latvijas krimināltiesībās tradicionāla ir vainas psiholoģiskā izpratne, kas vainas jēdzienu identificē ar personas psihisko attieksmi pret savu rīcību jeb noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses elementiem (nodarījumu un sekām).⁸ Vairākus gadus ilgušās diskusijas par to, vai juridisko personu var saukt pie kriminālatbildības, ir beigušās ar viennozīmīgu secinājumu, ka juridiskajai personai nav un nevar būt subjektīvās attieksmes pret izdarīto noziedzīgo nodarījumu, tātad šajā gadījumā nevar runāt par vainu.⁹ Skaidrības labad gan jāpiebilst, ka ir arī citi viedokļi, kas norāda uz iespēju juridiskās personas vainu aizstāt vai identificēt ar tās fiziskās personas vainu (psihiskās attieksmes formu), kas noziedzīgo darbību veikusi juridiskās personas vārdā vai interesēs.¹⁰ Tajā pašā laikā nevar arī noliegt U. Krastiņa secinājumu, ka šādiem teorētiskiem vingrinājumiem ir viens noteikts mērķis – mēģināt pamatot arī juridiskās personas vainu fizisko personu izdarītajos nodarījumos, ja tās darbojušās juridiskās personas vārdā vai tās uzdevumā. Tas tiek darīts, lai novērstu pretrunu starp konstitucionālo vainas principa traktējumu un praktisko juridiskās personas kriminālatbildības risinājumu dažādās valstīs.¹¹

Latvijā izvēlētais risinājums juridisko personu ietekmēšanai krimināltiesību ietvaros, šķiet, apmierina visus, kas par šo problēmu kādreiz ir interesējušies vai diskutējuši. Proti, no vienas puses, Latvija ir godam izpildījusi savas starptautiskās saistības,¹² paredzot mūsu valsts iespēju radīt nelabvēlīgas sekas juridiskajām personām arī krimināltiesību ietvaros. No otras puses, ir saglabāti tādi vairāki nemainīgi Latvijas krimināltiesībās būtiski pamatinstitūti kā kriminālatbildības subjekts, vaina un noziedzīga nodarījuma sastāvs kopumā.

Šāda kompromisa pamatā ir atziņa, ka krimināltiesību ietvaros bez kriminālsoda piemērošanas ir iespējami arī cita veida ietekmēšanas līdzekļi, kas nebūtu uzskatāmi par kriminālsodu.

Dažādi piespiedu ietekmēšanas līdzekļi ārpus kriminālsoda piemērošanas bija pazīstami arī pirmskara Latvijā. P. Mincis savā darbā “Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa” blakus kriminālsodiem ir minējis arī “cita veida iespaidošanas līdzekļus”, kas savukārt tiek iedalīti piespiedu audzināšanā un aizsardzības līdzekļos (aizliegums uzturēties noteiktās vietās, ievietošana ārstniecības iestādē, izraidīšana no valsts). Kā norāda P. Mincis, “runājot par aizsardzības līdzekļiem šī vārda tehniskā nozīmē, mēs saprotam tos kriminālnodarījumu novēršanas līdzekļus,

kuri, lai gan tos var piemērot sakarā ar kāda labuma aizskaršanas notikumu, bet nebūt nav tik cieši ar to saistīti kā sods [..]. No tā izriet šo jēdzienu atšķirība pēc būtības. Aizsardzības līdzekļu pamatā atrodas vienīgi lietderības ideja, kamēr sods savā tagadējā konceptā pamatots arī uz taisnības ideju. [..] Aizsardzības līdzekļi var noderēt kā papildu līdzekļi pie sodu sistēmas, nepārvēršoties caur to par sodiem”.¹³ Kā redzams, P. Mincis cita veida ietekmēšanas līdzekļiem ir piešķīris vairāk preventīvu nozīmi.

Arī šobrīd spēkā esošajā mūsu valsts Krimināllikumā ir paredzēti dažādi piespiedu līdzekļi, kas netiek uzskatīti par kriminālsodiem. Piemēram, Krimināllikuma 66. panta pirmā daļa paredz, ka tiesa var atbrīvot nepilngadīgo no soda, piemērojot likumā noteiktos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. No šīs normas satura nepārprotami izriet, ka šie audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi nav kriminālsods. Arī Krimināllikuma VIII nodaļā paredzētie medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi nav uzskatāmi par kriminālsodu.¹⁴

3. Kriminālsodu un piespiedu ietekmēšanas līdzekļu nošķiršana

Kādas tad ir šīs būtiskās atšķirības, kas nošķir kriminālsodus no citiem piespiedu līdzekļiem, kurus tāpat kā kriminālsodus piemēro uz Krimināllikuma normu pamata un sakarā ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu?

Soda legālā definīcija ir sniegta Krimināllikuma 35. panta pirmajā daļā, kas nosaka, ka Krimināllikumā paredzētais sods ir piespiedu līdzeklis, ko personai, kura vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos piemēro prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu. Jāatzīmē, ka faktiski identiska soda definīcija ir ietverta arī Lietuvas Republikas kriminālkodeksā (41. panta pirmā daļa)¹⁵ un Krievijas Federācijas kriminālkodeksā (43. panta pirmā daļa),¹⁶ izņemot norādi uz prokurora tiesībām piemērot kriminālsodu. Šāda definīcija satur visas būtiskākās piespiedu līdzekļa pazīmes, kas palīdz norobežot kriminālsodu no citiem piespiedu līdzekļiem, kurus valsts izmanto dažādu ar likumu aizsargājamo interešu aizsardzībai pret tiesībpārkāpumiem.¹⁷ Šādā soda definīcijā var saskatīt vairākas pazīmes, kas raksturo kriminālsodu:

- 1) kriminālsods ir piespiedu līdzeklis;
- 2) kriminālsodu piespriež personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- 3) kriminālsodu piespriež Krimināllikuma ietvaros;
- 4) kriminālsodu valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos piemēro prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu.

Savukārt soda mērķi ir noteikti Krimināllikuma 35. panta otrajā daļā. Atbilstoši šai soda mērķa legālajai definīcijai arī krimināltiesību teorijā tiek izdalīti trīs kriminālsoda mērķi:

- 1) panākt, lai vainīgā persona tiktu sodīta (pakļauta soda piespiedu ietekmei (ierobežojumiem, ciešanām) atbilstoši nodarījuma raksturam un radītajam kaitējumam);
- 2) panākt, lai notiesātais turpmāk pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (speciālā prevencija);
- 3) panākt, lai citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas (ģenerālā prevencija).

Apzinot šādas likumā noteiktas un krimināltiesību teorijā atzītas kriminālsoda pazīmes un mērķus, var salīdzināt kriminālsodu ar piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem, konstatējot kopīgo un atšķirīgo.

Juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu legālā definīcija Krimināllikumā nav sniegta. U. Krastiņš ir norādījis, ka Krimināllikuma normu analīze un vairākas krimināltiesību teorētiskās nostādnes dod pietiekamu pamatu, lai teiktu, ka kriminālsods un piespiedu ietekmēšanas līdzekļi krimināltiesību izpratnē ir dažādi tiesību institūti, kuriem ir atšķirīgs tiesiskais regulējums un piemērošanas nosacījumi. Ir skaidri secināms, ka kriminālsods ir piemērojams par vainojama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet piespiedu ietekmēšanas līdzekļi izmantojami kā likumā paredzēti papildu ietekmēšanas līdzekļi sakarā ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu.¹⁸

Krievijas krimināltiesību zinātnieks profesors N. Tagancevs bez soda līdzekļiem runā par vairākiem citiem ietekmēšanas līdzekļiem, kas aizvieto kriminālsodu, ja to vainīgajam par likumā paredzētu nodarījumu nav bijis iespējams piemērot kādu faktisku vai juridisku apstākļu dēļ. Pie tādiem līdzekļiem viņš pieskaita audzināšanas rakstura labošanas patversmes mazgadīgajiem, ieslodzīšanu klosterī un tiesas brīdinājumu (*внушение по суду*), ko piemēro nepilngadīgajiem vecumā no 10 līdz 17 gadiem aresta vai naudas soda vietā.¹⁹

Apzinot šādas kriminālsodu un piespiedu ietekmēšanas līdzekļu pazīmes, ir iespējams tās salīdzināt, balstoties gan uz šo krimināltiesību institūtu normatīvo regulējumu, gan uz teorijas atziņām.

1) Kā jau izriet no Krimināllikuma VIII¹ nodaļas nosaukuma, tad piespiedu līdzekļa raksturs piemīt kā kriminālsodam, tā juridiskajām personām piemērojamiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem. Šis piespiedu raksturs izpaužas kā adresātam nelabvēlīgu seku piemērošana un valsts varas spēka izmantošana piespiedu kārtā neatkarīgi no adresāta gribas un attieksmes pret šīm nelabvēlīgajām sekām.

2) Kriminālsodu var piespriest tikai personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Šis fundamentālais princips ir ietverts gan Krimināllikuma 35. panta pirmajā daļā, definējot kriminālsodu, gan Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā, definējot kriminālatbildības pamatu (pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā[.]), gan Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā (ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu²⁰). Acīmredzami šajā aspektā juridiskajām personām piemērojami piespiedu ietekmēšanas līdzekļi atšķiras no kriminālsoda, tā kā Krimināllikuma VIII¹ nodaļas normās nekas netiek minēts par nepieciešamību konstatēt juridiskās personas vainu. Respektīvi, vainas konstatācijai netiek piešķirta tiesiska nozīme, un tā netiek izvirzīta kā obligāts priekšnoteikums šo piespiedu līdzekļu piemērošanai. Likumdevējs par pamatotāku ir atzinis to krimināltiesību zinātnieku viedokli, kuri uzskata, ka juridiskajām personām nav un nevar būt subjektīvās attieksmes pret izdarīto noziedzīgo nodarījumu, līdz ar ko arī nevar runāt par vainu. Vainas konstatēšanas vietā likumdevējs Krimināllikuma 70.¹ panta pirmajā daļā ir ietvēris citu priekšnoteikumu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanai, proti, ka "juridiskajai personai var piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļi, ja noziedzīgu nodarījumu juridiskās personas interesēs ir izdarījusi fiziskā persona atbilstoši šā likuma 12. panta pirmās daļas nosacījumiem". Savukārt Krimināllikuma 12. panta pirmā daļa paredz fizisko personu kā juridisko personu pārstāvju kriminālatbildību, nosakot, ka juridiskās personas lietā fiziskā persona ir saucama pie atbildības, ja tā noziedzīgo darbību izdarījusi, balstoties uz tiesībām šo juridisko personu pārstāvēt, darboties tās uzdevumā, pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā vai īstenodama kontroli juridiskās personas ietvaros. Par īsti skaidru un veiksmīgu nevarētu atzīt šajā normā doto norādi uz "juridiskās personas lietu",

tā kā Krimināllikumā nekur nav skaidrots, kas tā tāda ir un ar ko atšķiras no “fiziskas personas lietas”, taču, skatot šo apzīmējumu kopsakarā ar Krimināllikuma 70.¹ panta pirmo daļu, kurā ir sniegta norāde uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu juridiskās personas interesēs, var pieņemt, ka “juridiskās personas lieta” ir krimināllieta, kurā aizdomās turētā vai apsūdzētā persona noziedzīgo nodarījumu ir izdarījusi juridiskās personas interesēs.

Rezumējot iepriekš teikto, var secināt, ka likumdevējs uz juridiskajām personām attiecināmo nepieciešamību konstatēt vainu ir aizstājis ar nepieciešamību konstatēt ar šo juridisko personu saistītas fiziskās personas (ar tiesībām šo juridisko personu pārstāvēt, darboties tās uzdevumā, pieņemt lēmumus juridiskās personas vārdā vai īstenot kontroli juridiskās personas ietvaros) krimināli sodāmu rīcību, kas turklāt izdarīta juridiskās personas interesēs.

Attiecībā uz šīm juridiskās personas interesēm, kuras Krimināllikuma 70.¹ panta pirmā daļa uzliek par pienākumu konstatēt, lai varētu piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, var uzskatīt, ka fiziskā persona noziedzīgu nodarījumu ir veikusi juridiskās personas interesēs, ja šī juridiskā persona noziedzīgā nodarījuma rezultātā tieši vai pastarpināti gūst vai var gūt kādu tai nepienākošos labumu vai priekšrocību. Šeit gan būtu vietā atzīmēt, ka arī norāde uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu juridiskās personas interesēs būtu vērtējama kritiski, jo ne vienmēr indivīda noziedzīgās darbības, ko tas veicis, pārstāvot juridisko personu, būs veiktas juridiskās personas interesēs un ne vienmēr šī juridiskā persona no šīm noziedzīgajām darbībām patiešām gūs kādu labumu. Iespējams, precīzāka būtu norāde par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu juridiskās personas uzdevumā vai pilnvarojumā, tomēr jāatzīst, ka šis jautājums būtu atsevišķa pētījuma vērts.

3) Gan kriminālsodu, gan arī juridiskajām personām piemērojamās piespiedu ietekmēšanas līdzekļus piespriež Krimināllikuma ietvaros. Tāpat kā kriminālsodu izsmelošs uzskaitījums ir dots Krimināllikuma 36. pantā, tā arī juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izsmelošs uzskaitījums ir dots Krimināllikuma 70.² panta pirmajā un otrajā daļā. Būtisku atšķirību nerada arī tas apstāklis, ka kriminālsodu precīzas robežas ir noteiktas Krimināllikuma sevišķās daļas normu sankcijās, bet juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu izvēle, ievērojot Krimināllikuma 70.² panta trešajā līdz sestajā daļā un 70.⁸ pantā noteiktās vadlīnijas, ir vairāk atstāta likuma piemērotāju ziņā, tāpēc jebkurā gadījumā abu šo valsts piespiedu līdzekļu piemērošana notiek tikai Krimināllikuma ietvaros un uz šā likuma normu pamata.

4) Gan kriminālsodu, gan arī juridiskajām personām piemērojamās piespiedu ietekmēšanas līdzekļus valsts vārdā piemēro tiesa. Kopš 2005. gada 1. oktobra Krimināllikuma 35. panta pirmā daļa ir papildināta ar norādi, ka likumā noteiktajos gadījumos prokuroram ir tiesības piemērot kriminālsodu, sastādot prokurora priekšrakstu par sodu. Attiecībā uz piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām Krimināllikums prokuroram šādas tiesības tieši neparedz. Arī Kriminālprocesa likuma 39. nodaļa (Pirmstiesas kriminālprocesa īpatnības, piemērojot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus juridiskajām personām) un 51. nodaļa (Tiesvedības īpatnības procesos par piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajai personai) paredz, ka šo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošana ir tiesas kompetencē. Nav domājams, ka tas liecinātu par šo abu valsts piespiedu līdzekļu atšķirīgu juridisko dabu, tā kā prokurora priekšraksta par sodu piemērošana tomēr vairāk ir uzskatāma par izņēmumu no vispārējā principa, ka kriminālsodus piemēro tiesa. Bez tam jautājums, vai ar prokurora priekšrakstu nebūtu iespējams juridiskajām personām piemērot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, ir diskutabls arī praksē.

Tālāk, salīdzinot kriminālsodu un juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu dažādas pazīmes, var pievērsties abu šo piespiedu līdzekļu mērķiem.

5) Vai juridiskajām personām piemērojamajiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem piemīt vainīgās personas sodīšanas funkcija? Viennozīmīgu atbildi uz šo jautājumu ir grūti sniegt. Vispirms jāuzsver, ka ar apzīmējumu "vainīgā persona" mēs nekādā ziņā nedrīkstam saprast juridisko personu, kurai tiek piemērots piespiedu ietekmēšanas līdzeklis, jo atbilstoši šobrīd pārsvaru guvušajam uzskatam krimināltiesību zinātnieku un speciālistu vidū, kas ietverts arī Krimināllikuma VIII¹ nodaļas normās, juridiskā persona nevar būt vainīga, tai vispār nepiemīt psihiskā attieksme pret nodarījumu un sekām. Līdz ar to apzīmējumu "vainīgā persona" mēs varam lietot tikai attiecībā uz Krimināllikuma 12. panta pirmajā daļā un 70.¹ panta pirmajā daļā minēto fizisko personu, kas noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi kā juridiskās personas pārstāvis un juridiskās personas interesēs. No tā izriet nākamais jautājums – vai, piemērojot juridiskajai personai kādu piespiedu ietekmēšanas līdzekli, tiks ietekmēta arī vainīgā fiziskā persona? Tas savukārt ir atkarīgs no šīs fiziskās personas tiesiskajām attiecībām ar juridisko personu. Krimināllikuma 12. panta pirmā daļa paredz visai plašu pazīmju klāstu, kas var raksturot fiziskās un juridiskās personas savstarpējās tiesiskās attiecības. Tomēr jāsecina, ka tiešu juridiskajai personai piemērotā piespiedu ietekmēšanas līdzekļa ietekmi vainīgā fiziskā persona varētu izjust tikai tad, ja viņa ir labuma guvēja no šīs juridiskās personas darbības (kapitāla daļu vai akciju īpašnieks, personālsabiedrības biedrs utt.). Tikai šādā gadījumā juridiskās personas mantas samazinājums, darbības ierobežošana vai pat likvidācija radītu tiešas nelabvēlīgas sekas arī vainīgajai fiziskajai personai – viņai samazinātos vai izbeigtos ienākumi (dividendes) no piederošajām kapitāla daļām vai akcijām, līdz ar juridiskās personas aktīvu vai ieņēmumu samazināšanos samazinātos šo kapitāla daļu vai akciju iespējamā tirgus vērtība vai arī kapitāla daļas vai akcijas pavisam zaudētu savu vērtību un pēc likvidācijas pabeigšanas arī beigtu pastāvēt kā īpašuma tiesību objekts. Visos pārējos gadījumos, kad pie atbildības sauktā vainīgā fiziskā persona ir tikai juridiskās personas pārstāvis un/vai algots darbinieks (valdes loceklis, pilnvarnieks, prokūrists u. tml.), juridiskajai personai piemērotā piespiedu ietekmēšanas līdzekļa nelabvēlīgās sekas vainīgo personu tieši neskars. Netieša ietekme, protams, ir iespējama. Tā var izpausties, piemēram, kā atbrīvošana no amata, taču šīs sekas jau iestājas citu tiesisko attiecību ietvaros (piemēram, darba vai pilnvarojuma attiecības starp juridisko personu un darbinieku vai valdes locekli), un tās reglamentē citi normatīvie akti – Darba likums, Komerclikums. Taču, ņemot vērā izklāstītos apsvērumus, nelabvēlīgās sekas jebkurā gadījumā izjutīs juridiskās personas kapitāla daļu vai akciju īpašnieks neatkarīgi no tā, vai viņš būs vainīgs noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, vai arī to patvaļīgi bez viņa norādījuma būs veikusi kāda šīs juridiskās personas amatpersona. Līdz ar to var secināt, ka vainīgās personas sodīšana nebūt nav juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu mērķis. Faktiski šie paši apsvērumi ir attiecināmi arī uz vispārējo un speciālo prevenciju. Arī šīs divas kriminālsoda funkcijas attiecībā uz juridiskajām personām piemērojamajiem piespiedu līdzekļiem var darboties tikai tad, ja vainīgā persona, kura juridiskās personas interesēs ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiešais labuma guvējs no šīs juridiskās personas darbības (kapitāla daļu īpašnieks, akcionārs, personālsabiedrības biedrs). Pārējos gadījumos Krimināllikumā paredzētais piedraudējums samazināt juridiskās personas mantu vai

vispār likvidēt šo juridisko personu uz potenciālo noziedzīgā nodarījuma izdarītāju visdrīzāk neiedarbosies, jo tiešā veidā viņa materiālais stāvoklis apdraudēts netiek.

Kopsavilkums

Rezumējot iepriekš teikto par kriminālsodu un juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu mērķiem, var secināt, ka kriminālsodam raksturīgie mērķi tiek sasniegti tikai tad, ja noziedzīgo nodarījumu juridiskās personas interesēs ir veikušas personas, kas gūst tiešu labumu no juridiskās personas darbības. Vadoties no Krimināllikuma VIII¹ nodaļas normu kopuma un analizējot to piemērošanas nosacījumus, var pieņemt, ka visos pārējos gadījumos viens no galvenajiem šo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu mērķiem ir nepamatoti saņemtā mantiskā labuma atņemšana.

Taču jebkurā gadījumā šādas atšķirības starp kriminālsodu mērķiem un tiem mērķiem, kādi tiek izvirzīti, juridiskajām personām piemērojot piespiedu ietekmēšanas līdzekļus, nerada pamatu to nošķiršanai pēc būtības. Jāņem vērā, ka arī tad, ja juridiskajām personām šīs pašas sankcijas krimināltiesību ietvaros tiktu piemērotas kā kriminālsods, uz šā soda mērķiem un panāktajām krimināltiesiskajām sekām būtu attiecināmi tie paši apsvērumi, kas šajā pētījumā iepriekš izvirzīti attiecībā uz piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem. Jebkurai juridiskai personai (tāpat kā faktiskajiem labuma guvējiem no šīs juridiskās personas darbības) nav atšķirības, vai šādas sankcijas krimināllietas ietvaros tiek piemērotas kā kriminālsods vai kā piespiedu ietekmēšanas līdzeklis.

Apkopojot izvirzītos apsvērumus par kriminālsodu un juridiskajām personām piemērojamo piespiedu ietekmēšanas līdzekļu līdzīgajām un atšķirīgajām pazīmēm, var secināt, ka būtiskāko atšķirību abu šo piespiedu līdzekļu piemērošanā rada tieši jautājums par vainas konstatēšanu, kas attiecībā uz juridiskajām personām ir aizstāts ar fiziskās personas (juridiskās personas pārstāvja) krimināli sodāmas rīcības konstatēšanu juridiskās personas interesēs. Taču šajā sakarā jāsecina, ka līdzīga juridiskā konstrukcija tiek izmantota arī tajās valstīs, kur kriminālatbildības piemērošanai juridiskajām personām vainas jautājums tiek risināts, izmantojot "identifikācijas doktrīnu" (Kanāda, Lielbritānija, Francija, Lietuva).²¹ Faktiski, izmantojot šajās valstīs aprobēto modeli kriminālatbildības piemērošanai juridiskajām personām, Latvijas likumdevējs šos piespiedu līdzekļus nav vis iekļāvis Krimināllikumā noteiktajā kriminālsodu sistēmā, bet gan radījis kriminālsodu sistēmai paralēli pastāvošu piespiedu ietekmēšanas līdzekļu grupu līdzās jau esošajiem citiem piespiedu līdzekļiem, kas nav kriminālsodi (medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi, audziņošņa rakstura piespiedu līdzekļi nepilngadīgajiem). Šāds risinājums visdrīzāk arī ir uzskatāms par Latvijas krimināltiesību doktrīnai atbilstošāko, lai gan tajā pašā laikā tas ir visai tuvs juridisko personu kriminālatbildības noteikšanai, izņemot atšķirības terminoloģijā.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. *Gratkovska, I.* Juridisko personu kriminālatbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005. 21. jūnijs.
2. *Krastiņš, U.* Kriminālsods un citi kriminālie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. *Jurista Vārds*, 2007, Nr. 11 (464), 13. marts.

3. *Krastiņš, U.* Lai diskutētu, jāzina, par ko. *Jurista Vārds*, Nr. 37 (392), 2005, 4. augusts.
4. *Krastiņš, U.* Konceptuāli par juridisko personu kriminālatbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 33 (338), 2004, 31. augusts.
5. *Krastiņš, U.* Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (316), 2004, 23. marts.
6. *Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.* Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001. ISBN: 9984671275.
7. *Ķinis, U.* Juridiskās personas kriminālatbildība: teorija un prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 36 (341), 2004, 21. septembris.
8. *Mincs, P.* Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005. ISBN: 9984-671-909.
9. *Delmas-Marty, M., Vervaele, J. A. E.* The implementation of the Corpus Juris in the member states. Vol. 1. Antwerp: Intersantia, 2000. ISBN: 9050950973.
10. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. А. В. Наумова. Москва: Юрист, 2000. ISBN: 5-7975-0190-2.
11. *Таганцев, Н. С.* Русское уголовное право. Часть общая. Т. 2. Тула: Автограф, 2001.
12. *Пранцескус, Й.* Ответственность юридического лица в уголовной политике Литвы. Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели. Материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 года). Москва: Проспект, 2012.

Normatīvie akti

1. Konvencija par Eiropas Kopienu finansiālo interešu aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2825), 2003, 17. aprīlis.
2. ANO Konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 87 (2474), 2001, 6. jūnijs.
3. Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464 (2371/2375), 2000, 20. decembris.
4. Konvencija par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312 (1369/1373), 1998, 23. oktobris.
5. Par pastiprinātu aizsardzību, izmantojot kriminālsodus un citas sankcijas, pret naudas viltošanu saistībā ar *euro* ieviešanu: Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 29. maija pamatlēmums. Pieejams: eur-lex.europa.eu [skatīts 01.10.2012.].
6. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs
7. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998, 8. jūlijs.
8. Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. No: Krastiņš, U., Liholaja, V. *Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 259. lpp.

Judikatūra

1. Ruling on the compliance of paragraphs 1, 2 and 3 (wording of 26 September 2000) of article 20, paragraph 5 (wording of 5 July 2004) of article 20 and paragraph 4 (wording of September 2000) of article 43 of the Criminal code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania: Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 8. jūnija spriedums. Pieejams: www.lrkt.lt [skatīts 12.11.2012.].

Atsauces

1. *Ķinis, U.* Juridiskās personas kriminālatbildība: teorija un prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 36 (341), 2004, 21. septembris, 8. lpp.
2. *Пранцескус, Й.* Ответственность юридического лица в уголовной политике Литвы. Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели. Материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая – 1 июня 2012 года). Москва: Проспект, 2012, с. 621; sk. arī: Ruling on the compliance of paragraphs 1, 2 and 3 (wording of 26 September 2000) of article 20, paragraph 5 (wording of 5 July 2004) of article 20 and paragraph 4 (wording of September 2000) of article 43 of the Criminal code of the Republic of Lithuania with the Constitution of the Republic of Lithuania: Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 8. jūnija spriedums. Pieejams: www.lrkt.lt [skatīts 12.11.2012.].
3. Delmas-Marty, M., Vervaele, J. A. E. The implementation of the Corpus Juris in the member states. Vol. 1. Antwerp: Intersantia, 2000, p. 134.
4. Ibid., p. 74–75.

5. *Krastiņš, U.* Vai Krimināllikumā ir vajadzīgas antikonstitucionālas normas. *Jurista Vārds*, Nr. 11 (316), 2004, 23. marts, 9. lpp.
6. *Gratkovska, I.* Juridisko personu kriminālbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005. 21.jūnijs, 5. lpp.
7. *Krastiņš, U.* Konceptuāli par juridisko personu kriminālbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 33 (338), 2004, 31. augusts, 4. lpp.; *Krastiņš, U.* Lai diskutētu, jāzina, par ko. *Jurista Vārds*, Nr. 37 (392), 2005, 4. augusts, 6. lpp.
8. Krimināllikuma 8. panta otrā daļa: "Nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm."
9. *Gratkovska, I.* Juridisko personu kriminālbildības realizācijas tiesiskie aspekti. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (378), 2005. 21.jūnijs, 5. lpp.
10. Par "identifikācijas doktrīnu" un "aizstājējbildības doktrīnu" sk. *Ķinis, U.* Juridiskās personas kriminālbildība: teorija un prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 36 (341), 2004, 21. septembris, 8. lpp.
11. *Krastiņš, U.* Konceptuāli par juridisko personu kriminālbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 33 (338), 2004, 31. augusts, 4. lpp.
12. Par pastiprinātu aizsardzību, izmantojot kriminālsodus un citas sankcijas, pret naudas viltošanu saistībā ar *euro* ieviešanu: Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 29. maija pamatlēmums. Pieejams: *eur-lex.europa.eu* [skatīts 01.10.2012.]; Konvencija par Eiropas Kopienu finansiālo interešu aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 60 (2825), 2003, 17. prīlis; ANO Konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 87 (2474), 2001, 6. jūnijs; Eiropas Padomes Krimināltiesību pretkorupcijas konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 460/464 (2371/2375), 2000, 20.decembris; Konvencija par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanu, meklēšanu, izņemšanu un konfiskāciju. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 308/312 (1369/1373), 1998, 23. oktobris.
13. *Mincs, P.* Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 293. lpp.
14. *Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.* Krimināltiesības. Vispārīgā un Sevišķā daļa. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 138. lpp.
15. Lietuvas Republikas Kriminālkodekss. No: *Krastiņš, U., Liholaja, V.* *Salīdzināmā krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 259. lpp.
16. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Под ред. А. В. Наумова. Москва: Юристъ, 2000, с. 146.
17. *Ibid*, с.146.
18. *Krastiņš, U.* Kriminālsods un citi kriminālie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. *Jurista Vārds*, 2007, Nr. 11 (464), 13. marts, 2. lpp.
19. *Таганцев, Н. С.* Русское уголовное право. Часть общая. Т. 2. Тула: Автограф, 2001, с. 222– 228. Sk. arī: *Krastiņš, U.* Kriminālsods un citi kriminālie piespiedu ietekmēšanas līdzekļi. *Jurista Vārds*, 2007, Nr. 11 (464), 13. marts, 2. lpp.
20. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 43, 1993, 1. jūlijs.
21. Sk. *Ķinis, U.* Juridiskās personas kriminālbildība: teorija un prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 36 (341), 2004, 21. septembris, 8. lpp.

Summary

The option of addressing legal persons within the framework of criminal law by means of the application of coercive criminal justice measures has now been in force in Latvia for seven years already. This may be considered a sufficiently long period of time for the assessment of the practical necessity, applicability and viability of these legal provisions.

The article analyses common and different features of criminal penalties and coercive criminal justice measures in order to clarify the criminal justice nature of the coercive measures applicable to legal persons, paying special attention to the issue of guilt and possible attribution of the purposes of penalisation to coercive criminal justice measures.

Regarding the issue of the establishment of guilt, it has to be concluded that the legislature has substituted the need to establish guilt for the purposes of the application of coercive measures to legal persons with the need to establish criminally penalised

actions committed by persons related to the legal person (authorised to represent the legal person, to act on its behalf, to pass decisions on behalf of that legal person or to exercise control upon the legal person) that have been committed in the interests of the particular legal person. Furthermore, with regard to the purposes of the criminal penalty and coercive measures applicable to legal persons, it can be concluded in relation to the latter that the purposes characteristic to criminal penalties are achieved only in cases where the criminal offence in the interests of the legal person has been committed by persons who directly benefit from the business of the legal person, whereby it may be assumed pursuant to the body of provisions of Chapter VIII¹ of the Criminal Law and through analysis of the conditions of the application thereof that in all other cases one of the main aims of the abovementioned coercive measures is the seizure of illegal proceeds.

The summary of the assumed considerations regarding the similar and diverse features of the criminal penalty and coercive measures applicable to legal persons allows for the conclusion to be made that the most essential difference in the application of both forms of these measures is specifically due to the issue of establishing guilt, which in relation to legal persons has been substituted by the establishment of a criminally penalised action committed in the interests of the legal person by a natural person (representative of the legal person). If in fact, the Latvian legislature has not included these coercive measures applicable to legal persons in the system of criminal penalties stipulated by the Criminal Law, but rather created a group of compulsory measures that exists in parallel to the system of criminal penalties in addition to the other already existing compulsory measures that are not criminal penalties (compulsory measures of a medical nature, compulsory measures of a correctional nature). Such a solution is indeed to be considered as that which is most suitable for the Latvian doctrine of criminal law; although at the same time, it is rather close to the determination of the criminal liability of legal persons, except for the differences in terminology.